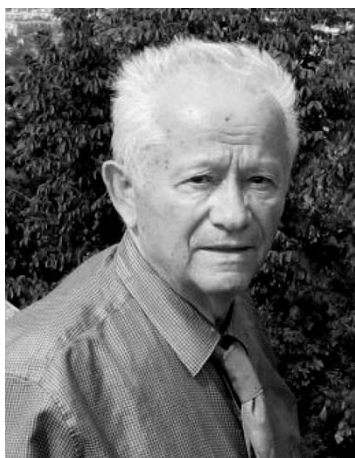

РАДЕ МИХАЉЧИЋ
(Средња Јурковица, Градишка, 21. 1. 1937 – Београд, 26. 3. 2020)
(In memoriam)

У четвртак 26. марта 2020, послје дуге и тешке болести, умро је наш професор, колега и пријатељ Раде Михаљчић. Криза изазвана корона вирусом спријечила нас је да присуствујемо сахрани која је обављена неколико дана касније на Бежанијском гробљу у Београду. Чињеница да нисмо могли присуствовати сахрани (број присутних био је ограничен на пет) додатно нас је погодила. In memoriam је прилика да прикажемо животни пут нашег покојног професора. У питању је тежак и незахвалан посао, јер је готово немогуће на неколико страница приказати сва његова достигнућа, успјехе и награде, при чему се не смије занемарити ни његова личност, која је, по много чему, била непоновљива.

Основну школу похађао је у Сиску и Котор Вароши. Гимназију је успјешно окончао у Бањој Луци. Дипломирао је 1960. године на Групи за историју Филозофског факултета у Београду. На истом факултету изабран је за асистента 1962. године. Три године касније (1965) одбранио је магистарски рад *Селишта. Прилог историји насеља у средњовековној српској држави*. Био је на специјализацији у Француској код професора Жоржа Дибија. Током школске 1966/67. седам мјесеци је провео на Универзитету у Атини као стипендиста грчке владе. Докторску дисертацију *Крај Српског царства* одбранио је 1971. на Филозофском факултету у Београду, пред комисијом коју су чинили Георгије Острогорски, Јадран Ферлуга и Сима Ћирковић. Од 1984. у звању редовног професора предавао је Националну историју средњег века. Једно вријеме био је шеф Катедре за националну историју средњег века. По позиву је предавао у Атини и Москви. Био је ангажован као хонорарни (гостујући) наставник на Филозофском факултету у Бањој Луци од његовог оснивања 1994. године. Након што је пензионисан на Филозофском факултету у Београду, дошао је 2002. године у Бању Луку и на Филозофском факултету засновао стални радни однос. У том периоду изводио је наставу из предмета Увод у историјске студије и Српска и јужнословенска историја средњег вијека 2. Био је шеф Одсјека за

историју од 2002. до пензионисања 2008. године. Исте године изабран је за професора емеритуса, те је у том звању био ментор кандидатима за магистарске тезе и докторске дисертације у наредним годинама на Филозофском факултету у Бањој Луци.

Као посебна издања професор Раде Михаљчић објавио је: *Крај Српског царства*, Београд 1975; *Namentragende Steinschriften in Jugoslawien von Ende des 7. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1982 (заједно са Лудвигом Штајндорфом – L. Steindorff); *Лазар Хребелјановић – историја, култ, предање*, Београд 1984; *Јунаци косовске легенде*, Београд 1989; *The Battle of Kosovo in History and in Popular Tradition*, Beograd 1989; *Безимени јунак*, Нови Сад 1995; *Бој на Косову у бугарштилцима и епским песмама кратког стиха*, Нови Сад 1995 (заједно са Јелком Ређеп); *Прошлост и народно сећање*, Београд 1995; *Изворна вредност старе српске грађе*, Београд 2001; *Владарске титуле облачних господара. Прилог владарској идеологији у старијој српској прошлости*, Београд 2001. Исте године објавио је Сабрана дјела у шест књига.

Раде Михаљчић је објавио велики број радова у домаћим и страним часописима. Радови су му превођени на њемачки, француски, енглески и грчки језик. Учествовао је на међународним научним скуповима у Београду, Атини, Софији, Анкари, Риму и Бечу. Један је од аутора *Историје српског народа* у издању Српске књижевне задруге. Истакао се као писац уџбеника и приручника за основну и средњу школу. Заједно са академиком Симом Ћирковићем приредио је *Енциклопедију српске историографије*, Београд 1997, и *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999. Написао је преко 500 енциклопедијских јединица за *Енциклопедију Југославије*, *Lexikon des Mittelalters*, *Енциклопедију српске историографије*, *Лексикон српског средњег века*, *Српски биографски речник* и *Енциклопедију Републике Српске*. Био је редактор и уредник посебних издања: *Јадар у прошлости*, Нови Сад 1985; *Рађевина у прошлости*, Београд 1986; *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Београд 1992; *Споменице: Филозофски факултет 1838–1998, период 1963–1998*; Београд 1998; *Десет година Филозофског факултета 1994–2004*; Бања Лука 2004. Приредио је дјело Теодора Тарановског *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 2002 (предговор и биљешка о писцу). Више година (1976–2000) је био уредник *Историјског гласника*, органа Савеза друштава историчара Србије. Оснивач је часописа *Стари српски архив*, чији је уредник био 2002–2012. године. Покрећуо је и часопис *Грађа о прошлости Босне*, чији је уредник био 2008–2018. године.

Професор Раде Михаљчић је за књигу *Јунаци косовске легенде* добио Октобарску награду Града Београда и Књижевну награду БИГЗ-а. Добитник је награде Фондације Карић за научноистраживачки рад. Награду „Владимир Ћоровић” за животно дјело добио је 2003. године. Био је члан Удружења књижевника Србије по позиву. За дописног члана Академије наука и умјетности Републике Српске изабран је 21. јуна 2004. године, а за редовног 5. септембра

2008. године. У тој институцији више година је био на функцији секретара Одјељења за друштвене науке.

У својим радовима професор Раде Михаљчић бавио се различитим темама из политичке историје, историјске географије, дипломатике, свакодневног живота, друштвене и економске историје, те правним споменицима. Његови радови засновани су на необјављеним историјским изворима, анализи објављених историјских извора, те коришћењу података из релевантне домаће и стране литературе. Посљедњи период његове активности обиљежен је анализом правних споменика средњовјековних српских земаља. Као плод таквог рада настала су дјела *Закони у старим српским исправама; правни прописи, преводи, уводни текстови и објашњења*, Београд 2006. и *Огледи о старом српском праву*, Бања Лука – Источно Сарајево 2013.

Отприлике у исто вријеме професор Михаљчић се посветио објављивању ранијих издања ћириличких споменика, која су ријетка и тешко доступна истраживачима. Имајући у виду вријеме када се то дешава (средина прве деценије XXI вијека) и све тешкоће издавања таквих публикација због хроничног проблема финансирања, његов подухват заслужује дивљење. План да се фототипски објаве сва ранија издања је у великој мјери остварен. На тај начин су, захваљујући професору Михаљчићу, поново штампана сљедећа издања: Стојан Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског*, Београд 2004²; Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 2005²; Франс Миклосич, *Monimenta Serbica*, Београд 2006²; Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I–1, I–2*, Београд 2006²; Медо Пуцић, *Споменици српски I–II*, Београд 2007²; и Константин Јиречек, *Споменици српски*, Београд 2007². Након тога фокусирао се на *Енциклопедију Републике Српске* као главни уредник редакције. Његове научне и организационе способности тада су дошле до изражаја. Не само што је писао поједине одреднице, већ је и прегледао сваку од одредница других аутора. Нема дилеме да је то био тежак и заморан посао који је негативно утицао на професорово здравствено стање. Након што је објављен други том *Енциклопедије*, повукао се са мјеста главног уредника редакције, али је претходно поставио обрасце по којима ће и остали томови бити урађени.

Наведени подаци су мање или више познате чињенице које се могу сазнати из биографије и библиографије професора Раде Михаљчића, објављених у различитим публикацијама. Међутим, из њих не можемо сазнати какав је професор Раде Михаљчић био као универзитетски наставник и научник, а какав као радни колега. Двије ријечи то најбоље одсликавају – изузетан и непоновљив. То одговорно тврдим као његов некадашњи студент, асистент и радни колега. Његови радови не само да су засновани на историјским изворима и провјереним подацима из литературе, већ садрже оригиналне закључке, указују на могућности и вјероватноће или искључују исте. Оно што мене одушевљава, и не само мене већ и друге читаоце, јесте стил писања који одише говорним јези-

ком, тачније језиком који је разумљив свима и не оставља било какве дилеме. Једном приликом сам му рекао да лијепо и лако пише, на шта је одговорио: „Колега Аранђеле, Ви нисте једини који сте ми то рекли. Многи ми то говоре. Можда ја лијепо пишем, али често се деси да не иде тако лако. Иде тешко, а онда узмем неко од Андрићевих дјела, мало читам, након чега реченице саме долазе.”

Предавања професора Михаљчића нису се свакоме свиђала. Дио студената понекад је исказивао и неразумијевање, па чак и негодовање. Било им је чудно зашто професор не предаје политичку историју као и други наставници на Одсјеку за историју. Међутим, професорово мишљење је било да нема потребе да се прича о нечему што се може прочитати у свим синтезама, уџбеницима и приручницима српске историје. На својим предавањима и семинарским вјежбама пажњу је поклањао ономе што се мало гдје може прочитати, и што је већини студената непознаница прије часова, а то су: Душанов законик, повеље и њихова анализа и, коначно, слојеви и групе становништва у средњовјековној Србији и Босни. Након читања и анализе текстова слиједиле су вјежбе (било их је осам укупно) и колоквијуми (било их је три), чији је резултат у великој мјери утицао и на коначну оцјену по завршеном писменом и усменом дијелу испита.

Када је ријеч о предавањима, професор им је приступао са много озбиљности, при чему није било превише простора за опуштање. Ако би студент причао, скренуо поглед ка прозору и слично, могао је рачунати на професорово упозорење или укор, често праћен и повишеним тоном. Наравно, били су присутни и жешћи облици професорове љутње. Овакав став професора према студентима на предавањима и испитима није последица било каквог негативног односа према њима. То је последица његове невјероватне жеље да студенти усвоје градиво, да схвате суштинске процесе и догађаје и развију критички поглед према историјским изворима. Чини ми се да се та жеља понекада граничила са опсесивношћу, што је свакако позитивна особина и још један показатељ посвећености професора Михаљчића свом позиву. Прави студентски одговор, на предавањима или на испитима, знао је да одушеви професора толико да јавно изјави: „Е сада сте ми уљепшали дан, хвала Вам колега.” И данас ми одзвањају његове ријечи: „Таааако је, колега”, уз обавезни осмијех. Био сам свједок у два наврата када је професор, одушевљен знањем студената на испиту, почастео колеге дајући им новац да оду на пиће. Најкраће речено, професор Михаљчић је волио своје студенте, или своју „децу” како их је називао. Знао је, када би их видио у кафани, стати и позвати конобара, те му рећи да ће платити тури пића студентима, а онда им се обратити и рећи: „Мање времена у кафани, а више уз књигу и учење”, наравно уз осмијех и пријетњу кажипрстом.

Са ове временске дистанце јасно ми је да ме је професор Михаљчић запазио при изради вјежби и колоквијума и можда већ тада одредио као свог асистента. Био је веома срећан када сам већ у првом испитном року изашао код

њега на испит, показао изузетно знање и добио највишу оцјену. И данас се сјећам како ме је након тог испита одвео у Деканат и тадашњем декану Драги Бранковићу представио као свог будућег асистента. Прије тога сам, на инсистирање професора Михаљчића, једно вријеме провео као демонстратор. Много сам научио од њега, и то не само у погледу националне историје средњег вијека, већ уопште. Било је то једно лијепо вријеме кога се и данас са носталгијом сјећам. Он је био шеф Одсјека за историју, а ја секретар. Наша сарадња била је доведена до граница перфекције, посебно када смо радили на *Споменици* посвећеној десетогодишњици Филозофског факултета у Бањој Луци. Све је морало томе бити подређено. Било је тешко издржати сав тај притисак, али сам некако издржао. Знања и искуства које сам тада добио и данас су ми од непроцјењивог значаја. Истина, било је и неких неспоразума међу нама, што је ваљда нормално. Посебно се наљутио на мене када сам заборавио да договорим термин за вјежбе наших студената у Архиву Републике Српске. Наравно, био сам крив, али смо убрзо изгладили тај неспоразум, чему сам сам допринио несебичним залагањем и наставним и научним радом, који је професор с поносом истицао. Све су то лијепе успомене којих се никада не бих желио одрећи и због којих сам много богатији као личност. На овом мјесту треба истаћи да је професор Михаљчић заслужан за успостављање односа између Одсјека за историју и Архива Републике Српске. Након што је он, од академске 2002/2003, „преузео” предмет Увод у историјске студије, студенти су обавезно један мјесец, у термину часова, проводили у Архиву истражујући поједине личности на основу њихових досијеа које су добијали од архивских радника. На тај начин они су од прве године стицали извјесну праксу у архивском раду, која им је и касније током студирања много значила. Такав вид наставе из тог предмета задржан је и након пензионисања професора Михаљчића, а присутан је и данас.

У вријеме наше сарадње на Одсјеку, морам признати да сам се дивио професору Михаљчићу, тачније количини енергије коју је показивао имајући у виду његове године. Било ми је невјероватно како све стиже да усклади, и наставу и науку, али и разне друге организационе послове. Већ сам помињао сва издања чијем је излажењу несебично допринио. Мени се тада чинило да ће, сасвим сигурно, остварити све оно што замисли. Примјера ради, најприје је на више научних скупова излагао радове са основном идејом да се покрене организовано и систематско издавање ћириличке грађе. Затим је успио да покрене часопис *Стари српски архив*, који је објављивао документе (повеле и писма) управо на начин на који је он замислио. При томе је окупио око себе тим људи у млађим годинама са Филозофског факултета у Београду и Историјског института САНУ, који су слиједили његове замисли. Међутим, ту није стао. Када је дошао у Бању Луку, успио је да добије средства од Министарства за науку и технологију у Влади Републике Српске (лично сам, према његовој инструкцији, писао молбу тадашњем замјенику или савјетнику министра Радивоју Керовићу, филозофу са нашег факултета. Молба је уважена, а професор Михаљчић

је увијек истицао колегу Керовића као особу која је помогла да се та средства добију), а која је потом искористио у довођење Татјане Суботин Голубовић са Филозофског факултета у Београду. Она је на наш Факултет долазила једном мјесечно, при чему нам је држала курс из ћирилске палеографије (претходно је професор окупио нас медиевисте и колеге са Одсјека за српски језик и књижевност). Након што смо успјешно окончали тај курс, укључили смо се од првог броја у часопис *Грађа о прошлости Босне*, објављујући у њему повеле и писма на начин на који су то чиниле колеге у *Старом српском архиву*. И један и други часопис и данас објављују радове као припрему за *Српски дипломатар*, једну од најважнијих професорових идеја. Према неким мишљењима у питању је тренутно најважнији научни пројекат на српском духовном простору.

При крају свог радног ангажовања на Филозофском факултету професор Раде Михаљчић водио је реформу нашег одсјека, тачније Студијског програма историје у складу са захтјевима тзв. Болоњске декларације. Иако није био присталица реформе, свесрдно се залагао да наш студијски програм има што бољи план и програм. Сјећам се да смо једно вече, са другим професорима и асистентима, остали на Факултету до 22:30 часова, што је, вјерујем, и данас својеврсни рекорд. Чак смо се и сутра нашли на Факултету како бисмо завршили започето. Након што смо усагласили нови програм, професор Михаљчић је био задовољан, али је опет указивао на неке лоше стране „Болоње”. Једном ми је рекао: „Колега, циљ Болоње је стварање немислећег човјека, који ће одговарати мултинационалним компанијама. Ми се морамо борити против тога и код наших студената увијек развијати критичко мишљење”. Вријеме је показало колико је он био далековид и у праву износећи такве ставове.

При крају овог приказа морам нагласити да је професор Раде Михаљчић био свестрана личност, чија се интересовања нису исцрпљивала искључиво у историјској науци. Волио је културу. Често је одлазио у београдска позоришта, посебно у млађим годинама. Обожавао је и књижевност, посебно класична дјела. Волио је и спорт. Једном приликом ми је рекао да је често ишао на фудбал, да је имао екипу са којом је једном или два пута седмично играо. Било је то током 70-их и 80-их година прошлог вијека. Такође је волио да прати спорт на телевизији, посебно фудбал, а у задње вријеме и тенис (гледао је готово сваки меч Новака Ђоковића). И данас се сјећам наших разговора о појединим играчима, клубовима и репрезентацијама. Међу тим успоменама сада ми на памет пада једна јесења ноћ када сам био код њега. Отишао сам кући, а када сам ушао у стан зазвонио ми је телефон: „Колега Аранђеле, имате пренос утакмице Лацио – Партизан из Рима. Партизан води 2:0”. Наравно, одмах сам укључио телевизор, али се испоставило да би било боље да нисам. Лацио је ускоро изједначио, те је меч завршен 2:2. Сутрадан сам рекао професору: „Боље да ме нисте ни звали, да нисам гледао, можда би Партизан и побиједио”. Колико се само смијао након тих мојих ријечи.

Од професора сам сазнао и много тога о другим научницима. У питању су разноразне анегдоте, чије би биљежење захтијевало један посебан рад. Сада се сјаћам њих три. У првој је главни протагониста, поред професора, познати бањалучки композитор Владо Милошевић. Професор Михаљчић, тада гимназијалац, волио је да пјева. Имао је жељу да буде у хору који је водио поменути композитор. Једно вријеме је био у том хору, а затим га је композитор избацио из хора, јер није био прикладно обучен. Имао је краће панталоне од предвиђених. Због тога је професор Михаљчић о Влади Милошевићу знао рећи: „Можда је био велики као композитор, али је био мален као човјек. Није имао разумијевања за дјецу из дома, која нису имала новца да себи купе одјећу каква се тражила”.

Друга прича се односи на професорово кратко познанство са пјесником Слободаном Марковићем Либером. Професор Михаљчић, као млад човјек, са групом својих колега истраживао је у Дубровачком архиву. У Београд су се враћали возом. Путовање је дуго трајало, а да би га „скратили”, у купеу су организовали игру „погоди пјесму”. Свако би рецитовао пјесму или стих из неке пјесме, а остали би покушали да погоде која је пјесма и којег пјесника. Стицајем околности са њима је био и пјесник Слободан Марковић Либеро. У једном тренутку ред је дошао на професора Михаљчића, који је рецитовао једну пјесму. Нико није могао да погоди која је пјесма нити ко је аутор. На крају се професор Михаљчић окренуо га Марковићу и питао га да ли он зна. Он је рекао да не зна, на шта је професор Михаљчић рекао: „Па то је Ваша песма”. Услиједио је смијех свих присутних, а пјесник Марковић је, без икакве љутње, само слегнуо раменима и лаконски рекао: „Тако вам је то, младићи, кад се превише пије, а и године пролазе па се много тога заборавља.” Ова прича на прави начин приказује колико су особе из Михаљчићевог друштва, или боље рећи из његове генерације, биле начитане, колико су познавале и књижевност и филозофију. А када се направи компарација са данашњим временом, види се колико смо уствари назадовали и колико на вриједности добијају професорове ријечи о болоњској и сличним реформама чији је циљ крајње нејасан и упитан.

Трећа прича односи се на чувеног Георгија Острогорског и један његов разговор са тада младим асистентом Михаљчићем. Била је велика врућина тих дана у Београду; у току је био јунско-јулски испитни рок. Острогорски је, без обзира на високу температуру, увијек био у одијелу све са краватом. Срео је Михаљчића, који је био у нешто опуштенијој варијанти, само у хлачама и кошуљи кратких рукава. Када су се случајно срели на ходнику како би се поздравили и попричали, Острогорски је Михаљчићу кратко рекао: „А Вама, колега, мора да је вруће.” Са ових неколико ријечи упутио је критику професору Михаљчићу о начину одијевања. Његове ријечи професор није заборавио, те их је много година касније пренио и нама, уз обавезан осмијех.

На овом мјесту треба указати и на његову везаност за родни крај. Често је викенде проводио у Јурковици, а посјеђивао је и Градишку. У нашим разго-

ворима указивао је на предности ауто-пута као неке врсте покретача развоја више привредних грана Градишке и сусједних области.

Посебну пажњу заслужује и однос професора Михаљчића према радним колегама, који је био изнад свега коректан. Посебно је са нама, тек запосленим на Одсеку за историју, желио створити однос који би више био пријатељски него строго пословни. Више пута нас је позивао код себе у стан (и у Београду и у Бањој Луци), гдје је, уз богату трпезу, причао о свему и свачему. Уживали смо у тим тренуцима, те их се и данас са сјетом присјећамо. Његова основна идеја од када се вратио из Београда, била је да од Бање Луке створи истраживачки центар, бар када је ријеч о историјској науци. У великој мјери је у томе успио. Једина његова неостварена жеља било је покретање Историјског института при Академији наука и умјетности Републике Српске, у коме би радили најбољи дипломирани студенти са нашег студијског програма. На нама, његовим ученицима и насљедницима, остаје обавеза да ту жељу остваримо, чиме би, сасвим сигурно, Бања Лука постала уистину прави истраживачки центар.

На крају, драги наш професоре, једно велико хвала, једно огромно хвала за све што си учинио за нас. Иако физички више ниси са нама, твоје идеје и твој дух и даље живе и присутни су на нашем студијском програму, у нашим учионицама, кабинетима и ходницима. Драги професоре, почивај у миру, а ми ћемо учинити све што је у нашој моћи да твоје име и даље свијетли као путоказ за све оне који ће се у будућности бавити историјом, слиједећи основне постулате критичке историографије за које си се неуморно залагао.

АРАНЂЕЛ СМИЉАНИЋ

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Студијски програм историје

arandjel.smiljanic@ff.unibl.org